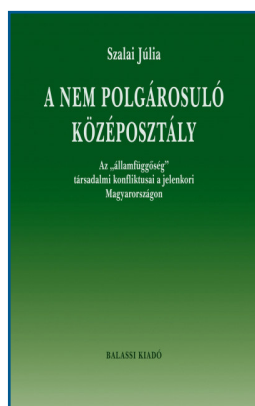

A középosztály értelmezése Magyarországon

Szalai Júlia (2020): A nem polgárosuló középosztály – Az „államfüggőség” társadalmi konfliktusai a jelenkori Magyarországon. Budapest, Balassi Kiadó, 224 o.

Varga Zsombor

VARGA ZSOMBOR: Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program; vargazsombor1@gmail.com

A modern szociológiának számos eszköze és lehetősége van arra, hogy a társadalom szerkezetét kutassa. Ennek ellenére a laikus érdeklődő, vagy a fiatal kutató elég könnyen eltévedhet a megismerés során. A rendszerváltás óta sokat finomodtak a kutatási módszerek a magyar társadalomszerkezet feltérképezésére, azonban még most is bajban vagyunk, ha meg kell határoznunk tényleges felépítését és elemeit. Kiemelkedik a kérdéscsoportból a középosztály, lévén ezen része számos pozitív vagy negatív módon képes hatni a társadalom egészére. Szalai Júlia a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, valamint a társadalomszerkezetet és az egyenlőtlenség több aspektusát is vizsgáló kutatója életének utolsó nagy munkájában arra tett kísérletet, hogy megválaszolja a magyar középosztályt leginkább érintő kérdéseket.

Három nagyobb szerkezeti részt érdemes elkülöníteni. A könyv első felében a történeti és fogalmi keretek kerülnek tisztázásra. A második felében a középosztály belső jellemzése, valamint identitáskérdései kapnak szerepet, míg a könyv zárása a társadalomban elfoglalt helyét, szerepét és viszonyait kívánja feldolgozni.

A történeti megközelítés kiindulópontját a szocialista rendszer középosztálya képezi, amely sajátos fejlődési utat járt be hazánkban. A kádári középosztály a szocialista ideológia befolyása alatt új, sajátos formát kezdett öltetni. Eltérőnek nevezhető a nyugati mintáktól és ezáltal kérdésessé válik a polgárság, polgárosodás fogalma is. Fontos aspektus továbbá a csoport jellegzetes heterogenitása. A jelenkori középosztály vizsgálata tekintetében két fontos kérdés helyeződik központba ezek alapján. Az egyiket az identitás képezi, míg a másikat a középosztály jóléti államhoz kapcsolt viszonya.

A téma pontos megértése érdekében a használt fogalmak tisztázása és értelmezése is teret kap. Az általános középosztály definícióktól a polgárság és polgárosodás jellemzésén keresztül teszi helyre a fogalmi kereteket. Természetesen nem lehet sem a középosztály, sem a polgárosodás fogalmát egy-egy egzakt definícióba sűríteni. Az értelmezési keretek során megjelennek azonban olyan jegyek is, amelyek ígéretes tényezőket biztosítanak a magyar középosztály megértésének szempontjából. A fogalmi keretek letétele közben kirajzolódnak bizonyos általánosnak tekinthető jellemzők a csoportra nézve. Jövedelmi és fogyasztási szempontból többségében homogénnek mondhatók a középső rétegek, ezzel szemben azonban nem mutatkozik egységes identitás, amely dezintegrálja a középosztályt és gátolja annak valós – polgári –

megerősödését. Az új középosztály áttekintésével továbbá – vállalkozók, hivatalnokok és értelmiségiek – úgy tűnik, hogy a tárgyalta csoportok továbbra is töredeztettek, sőt megnövekedett az individualizációjuk. Ezek mellett pedig súlyos bizonytalanság és bizalmatlanság jellemzi a középosztályt.

A társadalom középső szegmensének leírása és annak bővebb megértése főként interjúelemzések segítségével és azok bemutatásával történik a könyv következő szakaszában. Foglalkozás és státusz kapcsán hasonlóságok fedezhetők fel a középosztályban, ezek mentén próbálja pontosítani az általános jellemzőket, valamint különbségeket. A fogyasztási szokásokban is megjelennek hasonlóságok, de a státusz átadásában is észrevehető fontos jellegzetességek. A belső csoportidentitások azonban nehezen egységesíthetők, így sikerrel tud egyes elemeket elkülöníteni és értelmezni, még ha teljesen átfogó általánosításokat továbbra is nehezen képes leírni.

A magyarság kérdésének tárgyalása is központi szerepet kap. Máig kiemelkedő jelentősége mutatkozik a népies-urbánus ellentétnek, a zsidókérdésnek, illetve az általános „ki a magyar” problémának. Ezen értékek és identitások mentén a rendszerváltás utáni politika is két erősen szétválasztott oldalt képez, amelyek között nem mutatkozik átjárás. Ez a törés pedig megjelenik a középosztály szövetségében is. Ahogy a szerző fogalmaz: *„De az »igazak« és »árulók« megkülönböztetése új veszélyeket hoz: mindenki gyanúba kerülhet, mindenki elszenvedhet kiközösítést, mindenki egykönnyen a partvonalon kívülre szorulhat.”* (138.) A nemzet magyarságtudatának szétszakadása kirekesztéseket eredményez. Ezen folyamatok okai jól kirajzolódnak a történeti áttekintés révén. A magyarságtudaton alapuló kettéválás egyszersmind jelzi a középosztály polgári jegyeinek hiányát és ezen törés alapjait. Egységes és polgárosult középosztályról ebből a szemszögből sem lehet beszélni.

A magyarságtudat többértelműsége pedig a könyv utolsó nagyobb szakaszához vezet át, amely a kettészakadás materiális vonatkozásait és állami rásegítését dolgozza fel. A rendszerváltás óta kialakult állami újraelosztási mechanizmus kérdése, szorosan összekapcsolódva a jóléti állam fogalmával kap kifejtést. A társadalombiztosítási rendszer és a segélyezés kettéválasztásával olyan elemi egyenlőtlenségre hívja fel a figyelmet Szalai Júlia, miszerint az újraelosztás a középosztály érdekeit szolgálja ki. A középső rétegek zártsága, és az azt támogató mechanizmusok végeredményben bújtatott kasztosodást idéznek elő. Egy állandó és szinte megtörhetetlen újratermelődési folyamat jelenik meg. A középosztály így függővé válik az állam általános újraelosztásától, mely korlátozza a polgárosodási igényét és lehetőségeit, cserébe viszont biztosítja létének stabilitását. Ezen mechanizmus, függőség lényegében nem teszi szükségessé a polgári berendezkedést, mindinkább támogatja az állam és ezáltal az egyenlőtlen újraelosztás fenntartását. A politikától függetlennek tűnő középosztályhoz tartozók is bújtatott formában, akár tudatlanul is, de a jóléti állam és az újraelosztási rendszer ezen formában történő fenntartásában érdekeltek. *„Régre visszanyúló egyéni-családi tapasztalatok, azokat magukba olvasztó attitűdök és orientációk, továbbá mélyen beivódott gondolkodási sémák sürűsödnek széles középosztályi rétegek törekvéseiben, hogy anyagi problémáikra és státuszgondjaikra állami elismerést és választ nyerjenek.”* (184.) A folyamatok és mechanizmusok kialakulásáért és fenntartásáért részben a mindenkor magyar politikai döntések tűnnek fel felelősként, de sokatmondó a kutató és az általa leírt generáció felelősségvállalása is ezen folyamatok kései felismerését tekintve.

A könyv egyszerre minősül tudományos munkának releváns ismeretekkel, illetve tartalmaz személyes szembenézést a szerző által korábban hozott tudományos döntésekkel. „De bármely fájdalmas is volt ezt felismernem, szembe kellett néznem azzal, hogy amit munkám révén és személyes életemben tapasztalok és látok, nem egy polgári világ bontakozása.” (209.) Hasonló anekdotikusnak nevezhető részek segítségével közel kerül az olvasóhoz és tanulságokkal is szolgál számára. Jelentőségét tekintve olyan hiánypótló munkáról kell beszélnünk, amely még sokáig biztosan releváns marad a magyar középosztály vonatkozásában. A témaválasztás és a lehetőségekhez mért feldolgozása, valamint volumene olyan feladatot célzott meg elvégezni, melyre korábban már nagy igény mutatkozott. Ezen munka minden tekintetben olyan pluszt képes adni a jelenkori kutatásoknak, amely ledönti a középosztály kissé már tabusítottnak tűnő témájának falait.

Ki kell emelni az írásból, hogy törekedik a középosztály kategorizálására és annak közös nevezőinek megtalálására. Az általános jellegzetességek és eltérések pontos meghatározásával, még ha nem is tudja egy egységes homogén csoportként kezelni a vizsgált társadalomszerkezeti elemet, azt érthető és megfogható formában képes mégis több részletében körülírni. A használt leírási mód és gondolatmenet járhatónak és előremutatónak hat a későbbi középosztály kutatások, sőt társadalomszerkezeti kutatások kapcsán. Meg kell továbbá még említeni az író által a tudományos leírások közé ékelte személyes emlékeit, érzelmeit és meggyőződéseit. Ezen leírások egyfelől élvezhetővé teszik a könyvet olyan olvasók számára, akik nem szoktak a száraz tudományos szövegekhez, valamint tanulsággal szolgálhatnak a fiatal kutatók számára is.

A középosztály hiánypótló feldolgozása közepette Szalai Júlia írásmódjába ágyazva folyamatosan felhívja a figyelmet arra, hogy a téma további kutatásokat igényel és még számos kiegészítés kell a középosztály – és a magyar társadalomszerkezet – megértéséhez. Ennek kibontása közben mutat rá továbbá a társadalom szerkezetének és az állam szerepének fontos összefüggésére. A mű nem kevesebbet ad az olvasónak, mint letisztítja azokat a rendszerváltás óta nehezen látható és még kevésbé értelmezhető mintázatokat, amelyek a társadalom fontos részén, a középosztályon jelentkeznek, sőt a jelenségek egész társadalomra vonatkozó hatását is központba helyezi. A polgárosodás hiánya és a helyette kialakult középosztályi stratégiák kérdéseket vetnek fel, amelyekkel a magyar szociológiának még évtizedekig feladata lesz foglalkozni, mire kellő módon képes lehet értelmezni.

Ajánlom Szalai Júlia munkáját minden kutatónak és érdeklődőnek, akiket foglalkoztat a mai magyar társadalom. Mind a pályát kezdők, mind a rutinnal rendelkezők értékes gondolatokra találhatnak a könyv áttekintése során. Megértése és adaptálása profitáló lehet bármely Magyarországot feldolgozó kutatás számára.